

קובץ

הערות וביאורים

בתורת כ"ק אדמו"ר שליט"א

☆

בפש"מ, רמב"ם, נגלה וחסידות

ח"י אלול

פרשת כי תבא

גליון מ"א (תרל"ט)

יוצא לאור על ידי

תלמידי בית המדרש דמוסד חינוך אהלי תורה

ברוקלין, ניו יארק

417 טרוי עוועניו

ה'י' תהא שנת נפלאות בכל

צדייק שנה לכ"ק אדמו"ר שליט"א

שנת חמשת אלפים שבע מאות וחמישים ושתיים לבריאה

ב"ה

ח"י אלול

פרשת כי תבא

ה"י תהא שנת נפלאות בכל

צדי"ק שנה לכ"ק אדמו"ר שליט"א

תוכן הענינים

שיחות

5 . . . . . התורה השלישית

לקוטי שיחות

5 . . . . . תפלת חנה

מאמרי כ"ק אדמו"ר שליט"א

7 . . . . . מדריגות המלאכים

חסידות

8 . . . . . בקשר לדי"ה ויהיו ח"ש ע"ב

9 . . . . . אחטא ואשוב

12 . . . . . רב לסלוח

13 . . . . . תורה החמישית

נגלה

14 . . . . . טעם תקנת שופר על הבימה

17 . . . . . בחיוב מחילה

18 . . . . . ג' שעות לפני נץ החמה (גליון)

20 . . . . . כני"ל

שונות

- 21 . . . . . הערות לסה"ש תר"פ - פ"ז
28 . . . . . ביאורים ותאריך אמירתם ע"י אדה"ז
29 . . . . . תשובה לביקורת (גליון)
31 . . . . . הערות וציונים ללקו"ת פי ויקרא
33 . . . . . סוד צבאי - משפט צבאי
33 . . . . . תיקונים ל"כרס חב"ד" חוברת ד'

מספר פאקסימיליא לשלוח הערות: 953-9720 (718)

לזכות כ"ק אדמו"ר שליט"א
לרפואה שלימה וקרובה תיכף ומיד ממש

≈ ≈ ≈

נדפס ע"י

הרה"ת הרה"ח מוה"ר ר' יוסף יצחק הכהן
וזוגתו מרת שטערנא מרים שיחיו
וילדיהם

שרה רבקה, מרדכי זאב הכהן, זלמן שמעון הכהן,
ח"י שצערא, איסר משה הכהן, זהבה, חנה, ישראל הכהן,
רפאל הכהן

שיחיו לאורך ימים ושנים טובות
גוטניק

ש י ח ו ת

התורה השלישית

הת' פסח צבי שמערלינג

≈ תלמיד בישיבה ≈

≈ וחבר המערכת ≈

בקוני "שבעת התורות שאמר מורנו הבעש"ט בג"ע עם ביאורי כ"ק אדמו"ר שליט"א שי"ל ז"ע כתוב בע' 52 וז"ל: "וי"ל שחילוק זה מרומז גם בזמן אמירת התורות - שבי תורות הראשונות (ששייכות גם לנשמות דעלמא דנוקבא) נאמרו בליל שבת (מלכות, נוקבא), משא"כ ה' התורות שלאח"י נאמרו ביום השבת (ז"א, דכורא)." (ע"כ)

ולכא"ו צ"ע, שהרי בשיחת כ"ק אדמו"ר מוהרי"ץ ני"ע אחרי שחזר על ז' התורות אמר: "סדר התורות, די דריטע איז געווען בסעודתא דחקל תפוחין..." והרי סעודתא דחקל תפוחין היא סעודת ליל שבת, ויוצא שגם התורה השלישית היתה בליל שבת.

ל ק ו ט י ש י ח ו ת

תפלת חנה

הרב אברהם יצחק ברוך גערליצקי

- ר"מ בישיבה -

בלקו"ש חכ"ט ר"ה - ו' תשרי מבאר גודל ההפלאה דתפלת חנה שע"י תפלתה פעלה שילד לה בן שהוא צדיק כפי בקשתה וכתב שם בסע"י ד' וז"ל: און וויבאלד אז עס איז דערנאך געווען אזוי ווי זי האט מתפלל געווען - ס'איז ביי איהר געבארן געווארען שמואל, וועלכער איז טאקע בפועל געווען נתון לה' - איז מסתבר, אז דאס איז געקומען דערפאר וואס דער אויבערשטער

האט ממלא געווען איר תפלה ובקשה און איהר געגעבן אזא זון ווי זי האט געבעטן (וואס וועט זיין בפועל נתון להי), עכ"ל. ובהערה 37 כתב וז"ל: וכמ"ש גם בדברי עלי אל חנה (שי"א א, יז) "ואלקי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מעמו" עכ"ל.

ויש להעיר במ"ש ברד"ק שם: "יתן הי את שלתך.. ופיי דרך תפלה, או אמר לה כן דרך נבואה כי נביא היי ואמר לה לכה לשלום כי אלקי ישראל יתן את שאלתך לפיכך הטיבה את לבה ואכלה, כי קותה לדברי הנביא כוי ולפיי הראשון (דאמר לה דרך תפלה) יהיי פיי תמצא שפחתך חן בעיניך שתתפלל עלי עוד, ולפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי חשבה כי תפלת עלי תועיל לה", דלפי פירוש האי דאמר לה בדרך נבואה, מובן כנ"ל דתפלת חנה בעצמה פעלה הכל, ולכן מבואר אח"כ בהשיחה דלמידין כל פרטי הדינים מתפלת חנה, כיון דתפלה פעלה הענין דשינוי רצון לגמרי, אבל לפי פירוש האי דגם עלי התפלל עבורה, הרי אפ"ל דזה היי (גם) מחמות תפלת עלי, ואין הכרח שתפלתה עצמה פעלה הכל, וראה גם בסי דברי תורה מהדורא וי אות ע"ג דישועת חנה היתה משום שבטחה בתפלת עלי עיי"ש.

ואפשר לומר בזה, עפ"י מה דאיתא במשנה סוף נזיר (סו, א) "נזיר היי שמואל כדברי רי נהוראי, שנאמר ומורא לא יעלה על ראשו, נאמר בשמשון ומורה, ונאמר בשמואל ומורה מה מורה האמור בשמשון נזיר, אף מורה האמור בשמואל נזיר, אמר רי יוסי והלא אין מורה אלא של בשר ודם, א"ל רי נהוראי והלא כבר נאמר ויאמר שמואל איך אלך אל שאול והרגני שכבר היי עליו מורה בשר ודם", וצריך להבין הלא שפיר שאל רי נהוראי לרי יוסי וא"כ מהו תשובת רי יוסי?

וביאר בזה בפתח השער בשו"ת עין יצחק ח"ב אות וי דרי נהוראי סב"ל כפיי הבי של הרד"ק שעלי אמר בדרך נבואה ואלקי ישראל יתן את שלתך, וכיון שהיי זה בדרך נבואה הלא ידוע מ"ש הרמב"ם בהקדמתו לפיהמ"ש ובהלי יסודי התורה פיי דהבטחה לטובה עיי נביא אי אפשר להשתנות, ואפילו החטא אינו גורם לבטלה, ולכן שפיר שאל דכיון דאמר עלי בדרך נבואה שיתקיים הענין דומורה לא יעלה על ראשו, איך אפשר שיהי אח"כ שינוי, ובמילא מוכרח לומר דהיינו נזירות, אבל רי יוסי סב"ל כפיי הראשון שברד"ק שהיי זה בדרך תפלה ובמילא ליכא שום הכרח שאינו יכול להבטל אח"כ, או אפשר שמעיקרא לא נתקבל פרט זה,

ובמילא לא קשה עליו כלל ממה דמצינו שאמר שמואל איך אלך אל שאל כוי ורק ר' נהוראי לשיטתו שה"י בדרך נבואה מוכרח לומר דמורה לא יעלה היינו ענין הנזירות עיי"ש.

וע"י עוד בעין יצחק שם שהקשה לפי המפרשים שה"י זה בדרך נבואה מהגמ' ברכות לא, ב, אמר ר' אלעזר מכאן לחושד בחבירו ואין בו שצריך לפייסו שנאמר לכו לשלום ולא עוד אלא שצריך לברכו שנאמר ואלקי ישראל יתן את שלתך וגו', ואי נימא שה"י זה נבואה הלא חייב לומר נבואתו ואסור לו לכבוש נבואתו, וא"כ איך אפשר ללמוד משם למקום אחר?

ויש לתרץ בזה דר' אלעזר באמת סב"ל כר' יוסי דלא ה"י בדרך נבואה, ובמילא שפיר יש ללמוד משם למקום אחר, ולדעת ר' נהוראי שה"י זה בדרך נבואה באמת ליכא רא"י מכאן, ולפ"י יש לתרץ ג"כ מה שמקשים (ראה עינים למשפט ברכות שם ועוד) דלמה השמיט הרמב"ם דין זה דהחושד לחבירו כוי צריך לפייסו כוי, דלפי הנ"ל מתורץ בפשטות דכיון שהרמב"ם פסק כר' נהוראי דנזיר עולם ה"י שמואל, ולשיטתו ה"י זה בדרך נבואה, דלכן לא פירש דהיינו מורה של בשר ודם כנ"ל, וא"כ באמת ליכא רא"י מכאן לכל מקום שהחושד בחבירו כוי כיון דנבואה שאני שאסור לו לכבוש את נבואתו.

ולפ"י יוצא דלהלכה קיימ"ל דאמירת עלי ואלקי ישראל יתן את שלתך ה"י בדרך נבואה ולא בדרך תפלה, וכפ"י השני של הרד"ק, וראה גם בפסוק כ"ג שם ברש"י וברד"ק, ובמילא שפיר מובן מה שנתבאר בהשיחה דרק תפלת חנה עצמה פעלה שיתמלא כל משאלותי.

מאמרי כ"ק אדמו"ר שליט"א

מדריגות המלאכים

הרב מרדכי מ. נאגל
~ תושב השכונה ~

בקונטרס רפאני ה' וארפא שי"ל לאחרונה במאמר ד"ה רפאני
תשכ"א בקטע המתחיל "ולהבין..." (ע' 7)

מבאר "...דהנה עולם הבריאה הוא מקום שרפים... ועבודת השרפים הוא בנחת רוח בשפה ברורה.. שהו"ע ההתיישבות.. מצד השגה..אמנם ביצירה הוא מקום החיות ואופני הקודש שעבודתם הוא ברעש, מצד העדר ההשגה.." עכלה"ק בחמאמר.

דמכאן משמע דמלאכים הנקראים בשם שרפים הם למעלה ממדריגה ממלאכים הנקראים חיות ואופני הקודש (עדמ"ש בנוסח התפלה (א-ל אדון) שרפים (ואח"כ) וחיות ואופני הקודש).

ולכאורה צ"ב איך לתווך הנ"ל אם מ"ש הרמב"ם בהל' יסודי התורה (שהתחלנו מחדש ז"ע) פ"ב הל' ז' וז"ל: "שינוי שמות המלאכים על שם מעלתם הוא, ולפיכך נקראים חיות הקודש והם למעלה מן הכל ואופנים ואראלים וחשמלים ושרפים .. עכ"ל, דמכאן משמע שהסדר הוא (מלמעלמ"ט) חיות הקודש אופנים ושרפים, שהשרפים הם למטה ממדריגת חיות ואופנים, היפך ממ"ש במאמר הנ"ל?

ובאם יש למישהו ביאור ע"ז בבקשה לפרסמו בקובץ הבא.

ח ס י ד ת

בקשר לד"ה ויהיו ח"ש ע"ב

הרב שלום יעקב חזן
≈ תושב השכונה ≈

בד"ה ויהיו ח"י שרה תער"ב בגוכי"ק (לא נדפס עדיין) מבאר וז"ל: דהנה השמש מוכרח בהגילוי כנודע והיינו מפני שהוא מאור בעצם וכנ"ל דבעצם מציאותו הוא אור כו'. וכן הנפש שאינו מוכרח בהגילוי והגילוי הוא ברצון והרא"י מגלגלים כו', מ"מ גם בזה הגילוי הוא בהכרח באמת מפני שכל האפשרי במין א"א שלא יבוא, ולהיות שהנפש הוא מציאות חי בעצם הרי האפשרית בו בבחי' מציאות וממילא א"א שלא יהי' הגילוי ממנו כו', ומה שהגילוי מהנפש הוא ברצון אין זה שהענין מחייב להיות כך כו', אדרבה מאחר שהוא בבחי' מציאות דבר היינו שהוא מציאות חי עכ"פ וממילא האפשרות להאיר ולהתגלות היא

בו בבח"י מציאות (באיזה אופן שיח"י כו') הרי הגילוי הוא הכרחי כנ"ל. וזה שאין הנפש מוכרח בהגילויים הוא דבר פלא באמת כו', והוא רק משום שנעשה אדם בצלמנו כו' בכדי שנודע מזה הדוגמא למעלה כו', עכ"ל.

ואבקש מקוראי הגליון לציין באם מבואר עדי"ז במ"א בדא"ח.

~~~~~

אחטא ואשוב

הרב צבי הירש לוסטיג

≈ מנהל ישיבה קטנה ≈

≈ אהלי תורה ≈

בפ"א מאגרת התשובה, לאחרי שמבאר שהקב"ה הוא "רב לסלוח", וסולח לנו שלש פעמים בכל יום כשמברכים בשמונה עשרה "בא"י חנון המרבה לסלוח", מסביר אדח"ז וז"ל:

ואין זה אחטא ואשוב, כי היינו דוקא שבשעת החטא היי יכול לכבוש את יצרו, אלא שסומך בלבו על התשובה, ולכן הואיל והתשובה גורמת לו לחטוא אין מספיקין וכו'. - ואף גם זאת, אין מספיקין דייקא, אבל אם דחק ונתחזק ונתגבר על יצרו ועשה תשובה, מקבלים תשובתו - אבל אנו שמבקשים בכל יום סלח לנו, אנו מקדימין לבקש, "והחזרינו בתשובה שלמה לפניך, דהיינו שלא נשוב עוד לכסלה, וכן ביום הכיפורים מבקשים, "יהי רצון מלפניך שלא אחטא עוד", מספיקין ומספיקין...

וצ"ע: פתח בכד וסיים בחבית.

בתחלת דבריו מחלק בין מי שיכול לכבוש את יצרו אלא שסומך על התשובה (שחוטאים מפני שאין אנו יכולים לכבוש את יצרנו).

בסוף דבריו לאחרי מאמר המוסגר - שבאם דחק אמנם בסיום ונכנס מספיקים - אומר שאנו מבקשים שלא לחטוא עוד. לכאורה

ה"ל לסיים כנ"ל שאין אנו יכולים לכבוש את יצרנו. ועיקר חסר מן הספר.

ועוד, איזה רא"י יש מזה שמבקש "והחזרינו בתשובה שלמה לפניך" שאינו יכול לכבוש את יצרו? אולי יכול, אלא שסומך על התשובה שיעשה אח"כ.

ומסתבר לומר אשר מפני דיוקים אלו, מפרש במשכיל לאיתן שסיום דברי אדה"ז הם דבר נוסף. היינו, שמלבד מה שכבר חילק בין מי שיכול לכבוש את יצרו ובין מי שאינו יכול, מוסיף לתרץ, שמכיון שמתפלל ומבקש לעשות תשובה, יעזרו לו מן השמים. אבל מובן שדוחק גדול לפרש שסיום דברי אדה"ז הם תירוץ שני).

ונראה ליישב בהקדים עוד שני דיוקים:

א. במשנה (יומא פ"ה): האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקין. בידו לעשות תשובה. אחטא ויום הכיפורים מכפר, אין יום כיפור מכפר. למה כופל בתשובה אחטא ואשוב פעמיים, משא"כ ביום הכיפורים ובשאר דברים שמונעים או מעכבים את התשובה?

ב. לשון אדה"ז הוא "והואיל והתשובה גורמת לו לחטוא אין מספיקין. לכאורה צ"ל "גרמה" לשון עבר, ולא "גורמת" לשון הווה, שהרי התשובה "גרמה" את ה"אחטא" שקדם לה.

אלא שכאן טמון הביאור:

הסיבה שאין מספיקין בידו של מי שאמר "אחטא ואשוב" לעשות תשובה, אין זה מפני שכבר גרמה לו לחטוא (עיין לקמן הטעם) אלא מפני שגורמת לו בעתיד לחטוא עוד הפעם.

בן אדם מפחד לפעמים לחטוא מפני שידוע שאם יפול מדרגתו לא יוכל אולי אח"כ לעלות. אבל בעת תשובתו, שרואה שאתמול חטא והיום עושה תשובה, היינו שלמרות שנכשל אתמול, בכוחו להתחזק ולהתגבר היום על יצרו, ולהחליט שלא לחטוא עוד. (שזה פירושה של תשובה כמבואר בפ"א מאגרת התשובה: מצות התשובה מן התורה היא עזיבת החטא בלבד... דהיינו שיגמור בלב שלם לבל

ישוב עוד לכסלה למרוד במלכותו ית' ולא יעבור עוד מצות המלך ח"ו הן במצות עשה והן במצות לא תעשה).

ולכן כופל במשנה "אחטא ואשוב אחטא ואשוב". בפעם ראשונה שחוטא ועשה תשובה, מכיון שמחליט כן בלב שלם כני"ל, אין עולה על לבו שיתכן שיחטוא עוה"פ, שהרי החליט. אבל בפעם שני כבר רואה שלא תמיד הוא באותו מצב. לפעמים נכשל וחוטא ולפעמים מתחזק ומתגבר על יצרו ושוב מחליט שלא לחטוא, וחוזר חלילה ח"ו.

אז כבר אין מספיקין בידו לעשות תשובה; שבשעת תשובתו יודע שלמרות שמחליט יתכן שיכשל עוה"פ למחר, ואדרבה התשובה גורמת לו לחטוא בעתיד, שרואה מתשובתו של עכשיו אז מען קען זיך ארויסשלעפן אפילו לאחרי שחוטאים.

ועי' מבאר אדה"ז שאין תשובתנו ובקשת סליחתנו שלש פעמים ביום ענין של "אחטא ואשוב". שמכיון שמבקש "והחזירנו בתשובה שלמה", דהיינו שלא נשוב עוד לכסלה, הרי מתפלל להקב"ה שיעזור לו שפעם הזאת תהי' שונה מכל הפעמים שבעבר. ובפעם הזאת תהי' החלטתו תקיפה יותר ולא יחטא עוד, וא"כ אין תשובה זו גורמת לו לחטוא בעתיד, וממילא מספיקין ומספיקין. אמנם יתכן שלמחר יחטוא, מפני שרואה מתשובתו של עכשיו שאפשר ליפול ושוב לעלות, אבל עכשיו בעת התשובה אין התשובה גורמת לו לחטוא.

לפי'ז סיום דברי אדה"ז הם ממש המשך לתחלת דבריו, ופתח בכד וסיים בכד.

ואדה"ז לא היה יכול לסיים את דבריו, שאין אנו יכולים לכבוש את יצרנו, שזה לכאורה לא תמיד המציאות. לפעמים יכול לכבוש את יצרו, אלא שחושב שעכשיו יחטא ולמחר יתחיל להיות כדבעי. כמו מי שמעשן ומחליט להפסיק למחר, וכיו"ב אבל אין זה אחטא ואשוב כני"ל שמתפלל ומבקש בעת התשובה שהחלטה זו תהי' תקיפה יותר מהחלטותיו שבעבר.

והטעם שלא מסתכלים על מה שתשובה גרמה לו לחטוא בעבר, אלא על מה שגורמת לו לחטוא בעתיד;

כ"ק אדמו"ר שליט"א מבאר שזה שאין מספיקין בידו לעשות תשובה "י"ל שהוא בדוגמת אין קטיגור נעשה סניגור" (הובא בשבסח"ת עמוד 1290).

והנה בנוגע לחטאו בעבר אין תשובה זו ממש * קטיגור. אמנם חטא מפני שסמך בלבו על התשובה, אבל התשובה לא קטרגה אתמול, שהרי אפילו לא היי בעולמו אתמול במצבו של חוטא. אז היום, שנתחזק ושב, למה שלא יספיקו בידו?

משא"כ אם תשובה זו של עכשיו גורמת לו לחטוא בעתיד, אז זה ממש ענין של קטיגור, ואין קטיגור נעשה סניגור.

(* מוכרח לומר שהתשובה נקראת עכ"פ קצת קטיגור אפילו לגבי העבר, מפני שכ"ק אדמו"ר שליט"א מדמה את זה לדברי הצפנת פענח באחטא ויום הכיפורים מכפר, ושם המדובר ביוהכ"פ לגבי חטא של העבר, וצ"ע.

≈ ≈ ≈

רב לסלוח

הנ"ל

בפי"א מאגרת התשובה כותב אדה"ז כי על השב בתשובה להיות בטוח שהי ימחול לו מיד שמבקש בלי שום ספק, ומביא ראיי משמו"ע וז"ל: וכמו שאנו מברכין בכל תפלת י"ח תיכף שמבקשים סלח לנו, ברוך אתה הי חנון המרבה לסלוח, והרי ספק ברכות להקל משום חשש ברכה לבטלה, אלא אין כאן שום ספק כלל מאחר שבקשנו סלח לנו מחל לנו, ואילו לא היינו חוזרים וחוטאים היינו נגאלין מיד, כמו שאנו מברכין בא"י גואל ישראל עכ"ל.

וצריך להבין, הלא בכמה מברכות שמו"ע אין אנו בטוחים בלי שום ספק שימלא הי את תפלתנו, וכמו מי שמברך בא"י רופא חולי עמו ישראל, האם הוא כבר בטוח שתפלתו תתקבל והחולה יתרפא? לאו דוקא. ופירוש הברכה הוא שמשבחים את הקב"ה שמרפא חולי ישראל, אבל לאו דוקא כל אחד ולא דוקא מיד, וכן בברכת השנים ועוד. ומאי שנא "חנון המרבה לסלוח" שבטוחים שימחול מיד?

ואולי יש לבאר עפ"י מה שמאריך אדה"ז לאחרי זה לפרש ש"רב לסלוח" ו"חנון המרבה לסלוח" פירוש שהקב"ה מוחל אפילו בפעם האלף, שמדת הרחמים היא בבחינת אין סוף.

נמצא שפירוש המילה "מרבה" הוא שכל פעם ששב בתשובה ומבקש מחילה מוחלים לו. ואם הנוסח הי" רק "הסולח", היתה אולי הכוונה לאחרים או לאחר זמן, אבל לאו דוקא מיד ובכל פעם, ואם לא, הרי זה ברכה לבטלה.

וכן ב"גואל ישראל" שמברך בלשון הוה, הפירוש הוא שגואל עכשיו, ולא שיגאל לאחרי זמן. וע"כ מפרש אדה"ז שמה שלא באה הגאולה זה רק מפני שחוזרים וחוטאים.

משא"כ ב"רופא חולי עמו ישראל", בודאי הקב"ה מרפא עכשיו חולים אבל לאו דוקא אדם זה, וכן ב"מברך השנים" בודאי מברך הקב"ה את השנה, אבל לא אומרים באיזה מדה וכו'.

תורה החמישית

הת' מ"מ גורביץ
≈ תלמיד בישיבה ≈

בקונטרס שבעת התורות וכו' (שי"ל ז"ע) ע"י 12 (בתורה החמישית) נדפס "בס"י איתא שלשה אבנים בונות ששה בתים, תיבת צהר יש לה ששה צירופים "חמשה נגלים ואחד נעלם. הרץ, צרה רצה צהר" וממשיך לבאר ולקשר ארבעה צירופים הנ"ל.

והנה מה שאינו מביא כל הששה צירופים מובן בפשטות שהרי אומר ש"אחד נעלם" ובפשטות הוא הצירוף של "רהץ" אבל לכאוי אינו מובן מה עם הצירוף החמישי "הצר" שאינו מביאו לא כשמונה הצירופים ולא כשמפרשם,

וכל הנ"ל מועתק בכש"ט סט, א, ובסה"ש תרצ"ו - חורף השי"ת ע"י 197 ולכאוי אינו מובן שאף אחד אינו מעיר עדכ"ז.

וביותר יוקשה שבסה"מ קונטרסים ח"א מח, ב (שמצוין אליו
בסה"ש שם ובקונטרס הנ"ל - בנוגע כללות הענין)

מובא וז"ל: כמו אותיות הצ"ר שיש לו ששה צירופים...גי
עקרים וגי מסתעפים העקרים הם הצר. רצה. צהר. והולך
ומפרש איך ש"מהפכים את הצר"ה של הצ"ר הצורר"

■ ■ ■

נ ג ל ה

טעם תקנת שופר על הבימה

הרב עקיבא גרשון וואגנר
≈ ר"מ בישיבה ≈

בשו"ע אדה"ז ס"י תקפ"ה ס"ג כי וז"ל "נוהגין לתקוע על
הבימה במקום שקורין" והוא מהרמ"א שם ס"א.

ובסי' תקצ"ב ס"ט כי "נוהגין שבתקיעות מיושב עולה התוקע
על הבימה ותוקע שם מפני כבוד הצבור אבל בתקיעות מעומד כיון
שהן בתוך התפלה אין מטריחין אתו לעלות אלא עומד ותוקע",
וחילוק זה הוא ממג"א שם סק"ו מד"מ ס"י תקפ"ה.

ולכי יש לדקדק, (א)למה כי הטעם ד"מפני כבוד הצבור" רק
בסי' תקצ"ב, ולא בסי' תקפ"ה כשזכר ההלכה בפעם הראשונה?

(ב) מהו כונת הדיוק בסי' תקפ"ה "על הבמה במקום שקורין"
ולמה לא כי בסתם "על הבמה" (ע"י בדה"ח)? ומהו הטעם שהושמטו
מלים אלו בסי' תקצ"ב?

(ג) למה כי בסי' תקפ"ה בסתם ש"נוהגין לתקוע על הבמה",
ולא כי (כבסי' תקצ"ב) דהיינו דוקא בתקיעות דמיושב? ואף
שהותרת בסי' זו הוא "סדר התקיעות מיושב", הרי בסי' תקצ"ב
הוא "סדר תפילת מוסף בקול רם וסדר התקיעות" ולמה שייך שם
דיני תקיעות דמיושב?

ד) מהו טעם האריכות בסיי תקצ"ב "נוהגין כו' עולה התוקע על הבמה ותוקע שם" ולא כי בקיצור (כבסי תקפ"ה) "נוהגין כו' לתקוע על הבמה!" (הלכי דיוק הלי (דאדה"ז והרמ"א) בסיי תקפ"ה "במקום שקורין" משמע שהטעם הוא מפני השייכות דתק"ש עם הענין דקריאת התורה (וכדלהלן) דאלי"כ למה לחו למימר "במקום שקורין", ואיך זה מתאים עם המבואר בסיי תקצ"ב דהטעם הוא מפני הצבור? ועוד.

והנה מקור הך דין הוא לכו מהלבוש, וז"ל "ועומד על הבמה במקום שקורין שם בתורה, ולא יעמוד במקום מושבו מפני כבוד הצבור" עכ"ל. ולכי מדברי הלבוש עצמן משמע דיש כאן שני ענינים, (בנוסף על הדיוק מהלשון "במקום שקורין שם בתורה" דמשמע דאין זה מטעם כבוד הצבור גרידא, כנ"ל) מדלא כי בקיצור "ועומד על הבמה כו' מפני כבוד הצבור", אלא חילק הדין לשני בבות (1) ועומד על הבמה במקום שקורין בתורה, (2) ולא יעמוד במקומו מפני כבוד הצבור.

והנה בטעם הדין לתקוע על הבמה עיי בערוה"ש סי' תקפ"ה ס"ד שכי "כיון שנתקנה אחר קריה"ית" [ולכי יליע לדבריו דלפי"ז אמאי לא כי כלי השו"ע באו"ח סי' רי"ט ס"ג בענין ברכת הגומל "ונהגו לברך אחר קריא"ת לפי שיש שם עשרה", ובסדר ברה"י לאדה"ז "ונהגו לברך בביה"כ אחר קריאה"ית", (ולהעיר דממ"ש בשו"ת חת"ס או"ח סי' נ"א מבואר דשם הוא מצד השייכות להענין דקריה"ת)] ואולי כונתו בכדי שלא יהי הפסק ביניהם, ועצ"ב. ועיי בכף החיים סק"ח שהביא כמה טעמים לזה, "כדי לזכור שבשופר ניתנה תורה לישראל כו', כדי שזכות התורה יגן בעדינו כדי שיעלה זכרונינו לפניו לטובה, מפני שהשכינה אצל התורה כו', או כדי שיזכור לנו הקב"ה מעמד הר סיני שקבלנו את התורה ולא קבלוה עם אחר כו"י עכתי"ד.

ועיי בביאור הגר"א שם שמבאר זה ע"פ המדרש וכו' היינו מפני השייכות דהענין דתורה עם הענין דתקיעת שופר, והיינו דלכל הטעמים הנ"ל הוי טעם המנהג מפני השייכות דתק"ש עם הענין דתורה.

ואולי י"ל דתרווייהו איתנהו ביי, דצריך לתקוע על הבמה משום השייכות שבין הענין דתק"ש והענין דקריה"ת, וכמודגש

בלי כל הנך פוסקים שדין זה הוא מצד מה שהבמה הוא "מקום שקורין שם".

ומסתבר לכי דטעם זה (היינו מצד השייכות דשני הענינים, די"ל דהוא בכל הענינים הני"ל שכתבו האחרונים וכיו"ב) שייך רק בתקיעות דמיושב, דמכיון שהן מיד אחרי קריה"ת ובמעמד הס"ת, שייך אז המעלה בהבמה ד"מקום שקורין שם", משא"כ בתקיעות דמעומד שהם לאח"ז, לא שייך עוד הטעם דבמקום שקורין בו (או בסגנון אחר: אז אין הבמה בגדר "מקום שקורין שם")- וטעם שני לתקוע על הבמה הוא משום כבוד הצבור.

ושני דנים אלו חלוקים גם בגדרם, שהדין הראשון מצד "מקום שקורין שם" הוא דין בהחפצא דמצוה דתקיעת שופר, שמצד הגדר דתקיי"ש עצמה (ושייכותה לתורה), צריכה להיות על הבמה במקום שקורין, ואילו הדין השני"י דמפני כבוד הצבור הוי דין בהאדם התוקע, שצריך לעמוד על הבמה בשעת התקיעה מפני כבוד הצבור.

ואולי י"ל דזהו החילוק בין ב' הסימנים בשו"ע אדה"ז, דבסי' תקפ"ה מייירי בדיני תקיי"ש שהם מצד הגדר דתקיי"ש, ובסי' תקצ"ב (מייירי בדיני תקיי"ש בסדר התפילה, ולכן) כולל (גם) עניני תקיי"ש שהם מצד דיני האדם התוקע.

ועפ"ז אי"ש מה שבסי' תקפ"ה לא הזכיר הטעם דמפני כבוד הצבור, מכיון דשם מדבר בהדנים שמצד עצם הגדר דמצות תקיי"ש, ולכן שם הוי הטעם מפני שהוא המקום שקורין שם, ונרמז הטעם בהלשון גופא שכי "במקום שקורין" וכנ"ל. ומטעם זה ג"כ לא הוצרך לומר דזהו דוקא בתקיעות דמיושב ולא בתקיעות דמעומד, כי באמת זהו דין כללי בתקיי"ש מצד עצם גדרה שצ"ל "במקום שקורין", ולא שייך לחלק בין תקיעה אי לשני, ורק שכשאינה בסמיכות לקריה"ת דליכא המעלה ד"במקום שקורין", אז בדרך ממילא לא שייך זה, אבל איברא דגם אז הרי הגדר דמצות תקיי"ש מצ"ע מחייב ענין זה. ולאידך בסי' תקצ"ב דמייירי (גם) ובעיקר בדיני שופר מצד החובת גברא, שם מביא הטעם דתקיעה ביחס לדיני האדם, "מפני כבוד הצבור".

ועפ"ז יהי מובן גם שינויי הלשונות, שבסי' תקפ"ה הלי הוא "לתקוע על הבמה", דהיינו שזהו דין בהתקיעה שצ"ל על

הבמה, ואילו בסיי תקצ"ב הלי הוא "עולה התוקע על הבמה ותוקע שם", דהיינו שזהו דין בהתוקע שצ"ל על הבמה בשעת התקיעות.

[ובדא"פ אולי י"ל נימ בזה דהנה עיי שוייע אדה"ז סי תקפ"ד סייט דכשיש מילה הוי המילה קודם לתקייש מצד השייכות דהמילה ותקייש (ויתירה מזו עייש בט"ז סוסק"ב "לערב דם מילה ושופרי"), ועפ"ז הי אפ"ל לכו דמצד הטעם הראשון, הנה כשיש מילה צ"ל התקיעה במקום המילה, אבל משום כבוד הצבור הוי גם אז על הבמה, וילייע] ובאתי רק להעיר.

≈ ≈ ≈

בחיוב מחילה

הנ"ל

בשו"ע אדה"ז סי תר"ו ס"ד כי וז"ל "והמוחל לא יהי אכזרי מלמחול אלא ימחול לו מיד א"כ הוא מתכוון לטובת המבקש מחילה שיכנע לבבו הערל או שחושש שלא יבא לעצמו איזה רעה עיי שימחול לו, דאז אי"צ למחול לו דחיי קודמין לחיי חבירו" עכ"ל. והוא מהטשו"ע שם דילפי מסיפור הגמי ביומא (פז:): דר"ח לא רצה למחול לרב משום שראה בחלום שרב יהי ראש ישיבה ודאג שימות לפי שאין מלכות אחת נוגעת בחברתה, ולכן לא מחל לרב בכדי שיברח לבבל.

ולכי יליע במה שביאר בזה רביה"ז מטעם "חייך קודמין לחיי חבירך", דהנה עיי ב"מ (סב.) דהיינו היכא שביד אי קיטון של מים, ואינו מחוייב לחלקה עם חבירו מדין דחייך קודמין, וזה הי שייך בנידו"ד לכו אם הי ביד ר"ח לעשותו ראש ישיבה, ועייז הי הוא בעצמו מת, ולכן לא הי מחוייב בזה מדין חייך קודמין,

אמנם המעשה הי שר"ח הי רוצה למנעו ולהבריחו מלהיות ראש ישיבה עיי אי מחילתו (דהיינו ענין חיובי ולא ענין שלילי גרידא), וא"כ איך שייך בזה לכו הך ד"חייך קודמין?

ויש להוסיף דעפ"י המבואר באגה"ק סט"ז מגמי נדרים דף פ' ד"חייך קודמין" לא שייך אלא כשהוא שוה בשוה, א"כ

בנידו"ד בייכ אמאי איצטריך לטעמא ד"חייד קודמין", דלכי הי
 צ"ל מותר
 בייכ (ע"ד הסברא שבאגה"ק שם) דלגבי ר"ח הי נוגע בחיים
 ואילו לגבי רב הי זה רק ענין של הליכה ממקומו?

ולכי הי מובן יותר אילו הי מבאר זה מ(ע"ד) דין רודף,
 וחיינו שרי"ח החשיבו לרב לרודף, ולכן הבריחו עיי אי מחילתו,
 אבל אמאי כי מדין "חייד קודמין"?

ולכי יש לדקדק עוד בלי אדה"ז שכי "או שחושש שלא יבא לו
 לעצמו איזה רעה עיי שימחול לו", דלכי בנידון הגמי אי"ז
 שחשש שיבא לו רעה עיי שימחול לו (דהרי הרעה לא הי נובע
 מהמחילה כ"א מעצם העובדא שרב הי אמור להיות ראש ישיבה),
 אלא שיבא לו טובה עיי שלא ימחול לו (אף שגדר טובה זו הוא
 ששולל ענין רע, ודו"ק)? ובאמת לי המג"א הוא דמותר כשמתכוון
 לטובתו, דהיינו שאי המחילה היא לטובתו, אבל בלי אדה"ז לכי
 יליע?

נלכי צע"ג לומר דאדה"ז לא קאי על העובדא של הגמי כ"א
 אומר דין אחר דכשהמחילה עצמה היא לרעתו של המוחל אז אינו
 מחוייב למחול, וזה נלמד שפיר מהא ד"חייד קודמין". המשך
 יבא אי"ה

ג' שעות לפני נץ החמה (גליון)

הרב נחום שטראקס
 תושב השכונה

בגליון פי שופטים מקשה הרי לוי יצחק ראסקין על דברי כ"ק
 אדמו"ר שליט"א בענין המבוי באגה"ת שיכול לאכול מעט בגי
 שעות לפני נץ החמה ואעפ"כ נחשב לתענית, אם התנה כן.

וכותב ע"ז כ"ק אדמו"ר שליט"א:

"כבר עמדו על זה קמאי מחסידים הראשונים ולא שמעתי ביאור
 בזה ובשו"ת מהרש"ג ח"ב (לר"ש גרינפעלד, ברדיאב תרצ"ט) (סי

לד, עה) פי בזה דבמדינת ליטא זהו זמן עה"ש או חצי שעה לפני זה, ובמחכ"ת אין דבריו מחוורין כ"כ".

"ואואפ"ל: הא ד"התנה" מהני - כמשי"כ באגה"ת - הוא מהירושלמי, ולפני גירסת הירושלמי באותה ברייתא (תענית פ"א ה"ד) רשב"ג (במקום ראב"ש בבלי), והכלל לכמה פוסקים (הובאו ביד מלאכי) דהלכה כרשב"ג לגבי רבי, מותר רק עד קריאת הגבר (ודלא כפסק השו"ע סתקס"ד), ולמפרש בתמיד (כו, א) שזמנו שליש הלילה לאחר חצות הלילה, (ולמסקנת אדה"ז בסידורו שהיום הוא מנה"ח - הרי זה לערך (וכת' באגה"ת פ"ג) ג"ש לפני נה"ח".

ומק' ע"ז הנ"ל:

"ואני בער ולא אבין, הרי אורך הלילה ע"ד המיצוע היא ע"כ 12 שעות, וא"כ שלישו הוא די שעות, ובחורף שהלילה היא 16 שעות משקיעה"ח עד נץ החמה (אף בלונדון), הוי שלישו יותר מח' שעות לפני נה"ח, והרי שם באגה"ת עצה טובה קמ"ל להתענות בימים הקצרים של חורף, ואילו להסברה הנ"ל יוצא לנו קולא גדולה בדברי אדה"ז ביחס לשיטת רשב"ג בירושלמי - שמפסיק לאכול ג' שעות לפני נה"ח, במקום שהי צריך להפסיק ה' שעות ויותר".

וכדי לתרץ קושיתו מאריך בפלפול וחידוש עצום, ומסיים "ידעתי שזה דוחק גדול להעמיס כן בלשון כ"ק אדמו"ר שליט"א מ"מ לחומר הקושיא דלעיל הרחבתי להציע פתרון זה אך עצם הביאור מתקבל על הדעת לענ"ד".

ונורא נפלאתי על שיטתו וסגנוןו כתיבת הערה זו שכאילו נאלץ בלית ברירה לדחוק בדברי כ"ק אדמו"ר שליט"א להצדיקם מקושיא חמורה, ובאמת אין כאן התחלת קושיא מעיקרא אלא אי הבנת המקשן בפשטות הדברים שבדברי כ"ק אדמו"ר שליט"א.

דברי המפרש "שליש הלילה לאחר חצות", דבריו כפשוטו, שסופרים לאחר חצות חלק שליש של כל הלילה, זאת אומרת שאם אורך הלילה 12 שעות לאחר חצות הלילה, ולפ"ז שליש הלילה לאחר חצות הוי ב' שעות לפני סוף הלילה.

וא"כ בנידון שבאגה"ת בלילות החורף שהלילה מתארך עד 16 שעות, הוי שליש הלילה לאחר חצות "לערך גי שעות לפני נה"ח" ופשוט.

גי שעות לפני נה"ח (גליון)

הת' משה ראפפארט
 ≈ תות"ל 770 ≈

בגליון שופטים (מ) מפלפל הרלו"י רסקין בפ"י דברי אדמוה"ז באגה"ת "כגי שעות לפני נץ החמה".

ומביא שם דברי רשב"ג (לפי גירסת הירושלמי) שמותר לאכול רק עד קריאת גבר.

אח"כ מביא ממשנה בתמיד מהפרש שמפרש אקרות הגבר - תרנגול - בשליש הלילה אחר חצות.

ומקשה ע"ז שזהו כהי שעות לפני הנץ.

ולא הבנתי איך יוצא לו החשבון של הי שעות

ש ו נ ו ת

הערות לס' השיחות תר"פ - פ"ז

הת' יהונתן דוד רייניץ
 ≈ תות"ל 770 ≈

בסה"ש תר"פ - פ"ז שי"ל בזמן האחרון, ולקטו בו שיחות מהשנים הנ"ל ממקומות שונים, וכמובן שמלאכה ועבודה רבה הושקעה בעריכת הספר, כנראה לכל מעיין.

אך ראיתי להעיר כמה הערות בנוגע לאופן עריכת הספר [ופשיטא שלא לקנתר ח"ו באתי, ותקותי שהעורך לא יקפיד ע"ז, ואדרבה כמארז"ל עה"פ ואת והב בסופה, ואם שגיתי אתי תלין משוגתי]:

א. חסרה שיחת [יום] שמח"ת קודם הקפת תרפ"ז שנדפסה בס' השיחות - קופיר, ובהוספות לסה"מ תרפ"ז ע' רלט.

ב. המקורות מהם נלקחו השיחות נחלקות לשניים [1 שיחות שנרשמו בשעתן ע"פ זכרון השומעים, כפי הנהוג בליובאוויטש, אשר תיכף לאחר ההתוועדות וכיו"ב היו ה"חוזרים" משחזרים ביניהם את המאמרים והשיחות בכל יכולתם לשמור על לשון הרב - שלא להוסיף ולא לגרוע ממנו. 2] שיחות שנלקחו מרשימות וזכרונות של חסידים שרשמום עלי גליון כו"כ שנים אחרי אמירת השיחה, זכרונות אלו הנה אף אשר בודאי שהרושמים השתדלו לדייק ככל יכולתם, אך כמובן אשר היות שעברו כו"כ שנים והשכחה מצויי, קשה לזכור בדיוק לשון הרב. התוכן אכן אמיתי אבל מובן שאי אפשר להשוות זכרונות אלו להנחות שנרשמו מיד לאחר אמירת השיחות. עפ"ז תמוה לפענ"ד מדוע ציין העורך את המקורות רק במקומות מספר וברוב השיחות לא ציין מהיכן נלקחו השיחות, [בכדי שאצל הקורא יתקבלו השיחות שהם מזכרונות שנרשמו לאחר שנים בהסתייגות מסויימת וכו']:

ע"כ ברצוני להביא כאן רשימה בה נרשמו כל השיחות שמקורם מרשימות וזכרונות (שאר השיחות הם מהנחות שנרשמו בשעתן ע"י

החוזרים ונדפסו בסי השיחות - קופיר (כפר חב"ד, תשי"מ) ובהוספות לספרי המאמרים תרפ"ב — תרפ"ז):

ע' 1 שמע"צ תר"פ: מרשימת הרז"ש דווארקין ז"ל, נדפסה בסי "שמועות וסיפורים" (להר"נ ז"ל כהן) ח"ב ע' 54 - 52, וחלקה נדפסה גם בשינויים באידיש בחוברת "די אידישע הייס" - כסלו תשכ"ה ע' לג - ד.

ע' 9. ליל שמח"ת תרפ"א: מרשימת הרז"ש דווארקין ז"ל, נדפסה בסי "קובץ הרז"ש" ע' 72.

יום שמח"ת תרפ"א: סעיף אי' מסי "אשכבתא דרבי" ע' 121. כמצויין בהספר סעיף ב' מ"קובץ הרז"ש" שם.

ע' 13 חורף תרפ"א: מסי "שמועות וסיפורים" ח"א ע' 220 ואילך.

ע' 24 חג השבועות תרפ"א: מסי "שמועות וסיפורים" ח"א ע' שם ע' 202.

ע' 27. בין יוחכ"פ לסוכות תרפ"ב: מסי "רשימות דברים" (להר"י ש"י חיטריק) ע' 32 ואילך.

ע' 30 ליל שמח"ת תרפ"ב: סעיף ז' מ"קובץ הרז"ש" ע' 73.

ע' 37 חג הסוכות תרפ"ג: מ"קובץ הרז"ש" שם. יום שמח"ת תרפ"ג: מ"קובץ הרז"ש" שם.

ע' 45 אדר תרפ"ג: מספר השיחות - קופיר (כפ"ח תשי"מ) ע' 252 - 4.

ע' 51. ש"פ חיי שרה תרפ"ד: מ"קובץ הרז"ש" ע' 74.

י"ד כסלו תרפ"ד: מ"קובץ הרז"ש" שם.

ע' 62 אדר - ניסן תרפ"ד: מ"שמועות וסיפורים" ח"א ע' 124 ואילך.

עי 90 לייג בעומר תרפ"ה: מסי "לשמע אוזן" (לחרשי"ז דוכמאן ז"ל) עי קלח.

עי 103. י"ט כסלו תרפ"ו: סעיף ב' וגי מסי "רשימות דברים" ח"א עי קצב - ג.

עי 104. אחשי"פ תרפ"ו: נדפס בהוספות לשה"מ תרפ"ג. ושם נרשם שהוא משנת תרפ"ג, והעורך לא העיר ע"ז מאומה.

עי 120. י"ט כסלו תרפ"ז (נוסחא א'): מספר השיחות - קופיר (כפ"ח, תשי"מ).

עי 158. פורים תרפ"ז: סעיף א' - הי' מספר השיחות - קופיר ומהוספות לשה"מ תרפ"ז. סעיף ו' ממכתב הרחי"ח רא"ח אלטהויז ז"ל (נדפס דקופיר). סעיף ז - י"א נמצא בשיוניים בהוספות לשה"מ תרפ"ז.

סעיף י"ג ממכתב הרא"ח אלטהויז ז"ל.

עי 168. ג' תמוז תרפ"ז: סעיף ב' מסי "לשמע אוזן" עי קס. [ונמצא בשיוניים והוספות בסי "שמועות וסיפורים" ח"א עי 233].

עי 171. י"ב תמוז תרפ"ז: מ"לשמע אוזן" עי קסה.

ג. השיחות (בין אלו שמקורם מההנחות ובין אלו שמקורם מרשימות וזכרונות) עברו עיבוד ע"י העורך בכמה אופנים: (1) עיבוד ותיקון לשוני (2) כשהיו לפנין בי' נוסחאות משיחה אחת - חברים יחד (3) השמטת פרטים [בהשיחות] אשר לדעתו אינם נכונים. (4) שינוי הסדר. ועוד.

אין כאן המקום לשקו"ט באם מותר לשנות מרשימת ההנחה כפי שנרשמה בשעתו, אבל אפ"י כשאכן משנים צריכים לכאוי להודיע זאת על אתר בהערה או עכ"פ בה"פנתח דבר"י.

בנוגע לפרט (3) הנ"ל, נראה לי שאין לתקן זאת בפנים השיחה, כי אם להעיר ע"ז בשולי הגליון, כנהוג בכ"מ בכגון דא.

כל הנ"ל מתחזק עוד יותר בשים לב למ"ש כ"ק אדמו"ר שליט"א בהקדמה לטה"ש תורת שלום, ומובא גם בספר זה בה"פתח דבר", "אשר בשים לב, אשר כותבי הרשימות כולם היו חסידים ותיקים אשר כל דיבור והגה של רבם קדוש הי' להם, אין כל ספק אשר השתדלו בכל יכולתם לשמור על לשון הרב שלא להוסיף עליו ולא לגרוע ממנו".

לדוגמא (אחת בלבד שיכולה ללמד גם על הכלל) נביא כאן קטע הראשון משיחות שמע"צ תר"פ (השיחה הראשונה שבספר) [ע' 1] וז"ל: פעם נסעתי עם אדמו"ר לברלין, ושלח אדמו"ר את משרתו ר' אברהם גרליק החוצה צו דערוויסן זיך "וואס הערט זיך עפעס נייעס". עכ"ל.

שיחה זו נדפסה כנ"ל ב"שמועות וסיפורים" ע' 53 ושם: בשנת תרס"ו, נסע כ"ק הרי"צ עם אביו לברלין, ושלח אדמו"ר את משרתו ר' אברהם גרליק החוצה להיודע מה נשמע חדש. עכ"ל.

העורך תיקן כאן.

1) התיבות "בשנת תרס"ו" הושמטו ובמקומם נדפס "פעם" (הסיבה לשינוי זה היא כפי הנראה כיון שלא מצינו שבשנת תרס"ו הי' כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע בברלין. ובהע' כותב העורך: במק"א נזכר שהי' יחד עם אביו באשכנז: בשנת תרס"ז, אלול תרס"ח - בברלין, בשנת תרס"ט - בברלין. אך להעיר מהכלל לא ראינו אינו ראוי. ולהוסיף אשר כידוע שבהיות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע בליובאוויטש הי' בדרך כלל בכל שבת מאמר, ובעת שהי' נוסע לחו"ל הנה המאמרים שהי' אומר אז לא היו מההמשך כ"א מאמרים יחידים, והנה מצינו שבהמשך תרס"ו אין מאמרים על הפרשיות יתרו, משפטים, תרומה, תצוה, (רק מש"פ יתרו יש מאמר אבל אינו מההמשך). ואולי הי' אז בברלין, וראה גם להלן).

2) בכל מקום שנכתב "אביו" או "אדמו"ר" תוקן ל"אדמו"ר". וכן ע"ז בכל הספר. תיקונים אלו הם כדי שסגנון השיחה יהי כמו שאמרה כ"ק אדמו"ר מוהר"י ני"ע. (ולהעיר שלהלן בשיחה

זו נדפס בטעות "אאמו"ר נייע" ופשוט שטעות הוא כיון שבשמע"צ תר"פ הי' כ"ק אדמו"ר מוהרשי"ב נייע עוד בעלמא הדין.)

3) במקום התיבות "להיוודע מה נשמע חדש" תוקן "צו דערוויסן זיך וואס הערט זיך עפעס נייעס". תיבות אלו באידיש נלקחו מהעתקת סיפורים אלו כפי שנדפסו (כנ"ל) בידי אידישע היים" - כסלו תשכ"ה ע' לג.

*

ד. כ - 150 עמודים מהספר הם רשימות ויומנים מכ"ק אדמו"ר מוהריי"ץ נייע משנים אלו] ע' 18 - 11 - רשימה מייט מרחשון תרפ"א. ע' 70 - 60 - רשימה מתשרי תרפ"ה. ע' 158 - 128 - רשימה מאדר ראשון תרפ"ז. ע' 283 - 179 - רשימת המאסר עם הוספות]. וצ"ע מדוע הכניס רשימות אלו ל"ספר השיחות", אשר כל אחד מהם קובע ברכה לעצמו כשם שמדפיסים מאמרי דא"ח, ואג"ק כל אחד ואחד בפ"ע, כמו"כ לכאוי' בנוגע לשיחות ורשימות שכל אחד מהם קובע ברכה לעצמו.

כן מוקשה לי גם בע' 3 שנדפס שם קטע ממכתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"ץ נייע בו מסופר מה שדיבר בעת חקירתו אצל המשטרה החשאית בחודש תמוז תר"פ, למה נכנס בסי' השיחות [ובכל אופן הי' מקומו צ"ל עכ"פ בהוספות].

*

*

*

עוד יש להעיר איזה הערות לספר זה:

1) בע' 2 נדפס סיפור שאדמו"ר מהורשי"ב נייע כתב דא"ח על כסא הקיסר וילהעלם. ולהעיר שבשיחה זו שנדפסה ב"שמועות וסיפורים" כנ"ל, שם נדפס: "ולקח מן הנייר וכתב עליו את המאמר וילך איש מבית לוי תרס"ו". וכן הוא בידי אידישע היים" שם. וכאן בסה"ש "תיקון" העורך: "וכתב דא"ח על גליוני הנייר המיוחדים שהיו מונחים שם".

וגם כאן לא העיר ע"ז העורך מאומה וכנראה שהי' קשה לו מהמובא בכ"מ (הוספות להמשך תרס"ו ע' תרס"ה. ובסה"ש תשי"ג ע' 166) שבהיות כ"ק אדמו"ר מהורשי"ב נייע בשנת תרס"ז באשכנז

(בבערלין ובווירצבורג) כתב את ההגהות על הדרושים מד"ה ואלה הדברים תרס"ו, עד ד"ה והוי' אמר המכסה אני מאברהם תרס"ז. וא"כ לא יתכן שכתב אז ד"ה וילך איש מבית לוי תרס"ו. אך להעיר שע"פ מה שכתבתי לעיל יתכן שהי' בברלין גם בשנת תרס"ו. ועצ"ע.

(2) בעי' 32 נדפס: אח"כ נתן משקה לאחד מאנ"ש ואמר לו שהוא מבטיחו שירו"ח הרבה "אם יבטיחנו לשמור שבת ויו"ט ולהתפלל בכל יום ולהניח תפילין". לשון זה תמוה איך יתכן שאחד מאנ"ש אינו שומר שבת ואינו מניח תפילין? ואמנם בשיחה זו שנדפסה בספר השיחות - קופיר, ובהוספות לסה"מ תרפ"ב, נדפס: "נתן משקה לאחד" וליתא תיבת "מאנ"ש" וצ"ע ההוספה "מאנ"ש"?

(3) עי' 39 התוועדות י"ט כסלו תרפ"ב נדפס: אמר על דא"ח שאמר: אז איר וואלט וויסן וויפל יגיעה האב איך געהאט אויף דעם מאמר וכו'. עיי"ש. - הכוונה על ד"ה איזהו חסיד שנאמר באתה התוועדות, והוא פרקים כז - כח מהמשך ר"ה תרפ"ג.

(4) עי' 82 נדפסה השמטה לשיחת שמח"ת תרפ"ה. ומדובר שם בענין ההוכחה שכאשר העבודה היא בעצמו אזי ההוכחה היא באופן אחר כו'. עיי"ש. קטע זה שייך כנראה למ"ש בתחלת שיחה זו לעיל עי' 72 טור א' וז"ל שם: כמו מענין ההוכחה האט מען דאך גערעדט אז מען דארף פריער אויף זוכן בא זיך און מתקן זיין דאס כו' עיי"ש.

ובמ"ש שם בהמשך ההשמטה בעי' 83 בענין לטהר ליצנות שזה כמו לטהר את השרץ בק"ן טעמים - כנראה שייך למ"ש לעיל עי' 78 טור א': מיט וואס קען דער גלייך ווערטל נטהר ווערן צי מיט דעם וואס א חסיד זאגט אים?

(5) בעי' 87 מובא"י "א געשעפט מאן "דארף בא אים זיין חקוק א ענין פון תורה "אזוי ווי עס רעדט זיך מפני שיבה תקום", וויל די תורה איז חקוק במוחו איז דאס א ענין". - הכוונה לד"ה והדרת פני זקן שבלקו"ת ס"פ קדושים (ל,ד). שם נתי' ענין זה.

(6) ובעי' 98 נדפס: איר האט ניט געזען דעם טאטן איך האב אים געזען - פאראן פון אייך וואס זיינען געווען קליינינקע

וואס האבן זיך געוואלגערט בא דעם וויעטקן יהושועין יחיאלין.

ובהערות מעיר שיהושועין הכוונה להר"ר יהושע ארש הנקי "דער דווינסקער" שהיי ר"מ בתו"ת בליובאוויטש, או להר"ר יהושע לייך שהיי משפיע (למשך בי שנים בשנות תרס"ב - ס"ג) במחלקת ישיבת תו"ת בדאקשיץ.

ולהעיר, שבהשיחה מדובר אל המסובים בהתוועדות שלא זכו לראות את כ"ק אדמו"ר מהורש"ב וע"ז מוסיף שיש מהם שבקטנותם למדו אצל גי' המלמדים ורמ"ים שנזכרו שם (ובמילא זכו לראותו בקטנותם עכ"פ?). אך הר"ר יהושע לייך א) לא הי' משפיע בליובאוויטש כי אם בדאקשיץ. וגם זה רק בשנים תרס"ב - ס"ג (ראה לקוטי סיפורים עי' שט) ואותם התלמידים שלמדו אצלו בוודאי יכלו לראות את פני אדמו"ר מהורש"ב.

7) בעי' 100. ליל שמח"ת תרפ"ו, נדפס: "לאחר שנתן משקה להתי' ביקש אחד שיתנו לו ג"כ משקה, וענה לו כ"ק אדמו"ר איצטער טיילט מען ניט קיין משקה, איצטער איז התקשרות".

ולהעיר שבשיחה זו שנדפסה בסה"ש קופיר ובהוספות לסה"מ תרפ"ו נדפס: "בלילה הראשונה [היינו ליל שמע"צ - י.ד.ר.] אמר לרי' יחזקאל שיקרא אצלו כל התמימים ונתקבצו, ושאל לכאו"א בפרט איך שמו ונתן לו משקה. וביקש אחד שיתנו לו ג"כ משקה, וענה לו: איצטער טיילט מען ניט קיין משקה" כני"ל שם. שמשון זה מובן שבלילה הראשונה הוא ליל שמע"צ חילק כ"ק אדמו"ר מהורש"ב משקה להתמימים. ובלילה שלאח"ז הוא ליל שמח"ת ביקש אחד שיתנו לו ג"כ משקה. ועפ"ז מובן גם מה שענה לו: איצטער [היינו ליל שמח"ת] טיילט מען ניט קיין משקה.

8) בעי' 115 נדפס: "עס איז געווען אזיינע וואס זיינען אריין געגאנגען וועגן [תניא] פרק ז' און איצטער איז ער א גאנצע זאך" וע"ז מעיר בהעי' 3: כנראה הכוונה שכאשר נכנסים ליחידות אינם מגלים האמת הכותב [הכוונה שזוהי הערת כותב ההנחה].

אך תמוה מה שייך המבואר בפ"ז בתניא (כנראה הכוונה אודות הוצאת שז"ל) לזה שאינם מגלים האמת? אך כשבדקתי בהנחה משיחה

זו שבסה"ש קופיר ובהוספות לסה"מ תרפ"ז, ושם נדפס "און איצטער איז ער א גאנצע זאך, און מ'קען הערן א ליגן אויך" וע"ז קאי הערת הכותב שכאשר נכנסים ליחידות אינם מגלים האמת.

ביאורים ותאריך אמירתם ע"י אדה"ז

הת' יוסף יצחק קעלער
 ≈ תות"ל 770 ≈

בסה"מ תשי"ל (ני"ל ע"י ועד כתבי קדש בשנת תשמ"ט) עי 88
 (בד"ה הבאים ישרש יעקב משי"פ שמות תשי"ל):

"והנה יש ביאור בספר המאמרים תקס"ב [שהוא ספר מאמרי אדמו"ר הזקן, בכ"י"ק של אדמו"ר האמצעי, עם הגהות והערות מאדמו"ר הצ"צ, ועל מרבית המאמרים כתוב הזמן של המאמר, אבל לאחר פ' ויחי יש מאמר המתחיל להבין שרשן של הדברים שהוא ביאור על המאמר דפי ויחי, שאין כתוב עליו זמן, וכנראה שהוא המאמר דפי שמות כי המאמר הקודם הוא פ' ויחי והמאמר שלאח"ז הוא של ש"פ וארא, וכמו"כ נראה שכן הוא בכמה לחבין שרשי הדברים שבספה"מ הני"ל]."

[ומשום מה נשמט ביאור זה מרשימת המאמרים שבסה"מ תקס"ב ח"יב עי תרס"ח (בין העי 49 והעי 50), ונסמן ברשימה שבכרם חב"ד חוברת ד' ח"יב וכמו"כ נשמט בטעות בסה"מ תקס"ב שם עי תרע"א העי 78 התאריך: ליל אחרון של פסח, המפורש בסה"מ הני"ל עי תי, [וגם זה נתקן בכרם חב"ד שם]].

ולהעיר שבסה"מ תקס"ב ח"יב (ומשם בכרם חב"ד חוי ד' שם) נסמן תאריכים של כו"כ ביאורים עפ"י הנחות ר' משה בן אדה"ז (בגוכ"י"ק 1030) ולהלן התאריכים שנרשמו על הביאורים דשנת תקס"ב (ממאמר דשי"פ קדושים ואילך):

מאמר דשי"פ קדושים ביאור יום ג' פ' אמור.

מאמר דשייפ בחוקותי, ביאור בסעודה ג' דשבת הנייל, תוספת
ביאור יום ד' מחר חודש סיון.

מאמר דשייפ בהעלותך, ביאור במייש הנייל.

מאמר דשייפ קרח, ביאור במייש פי קרח.

מאמר דשייפ מטות, ביאור במייש הנייל.

ועדייז ישנם תאריכים על הביאורים דשנת תקסי"ג (עפיי בוך
הנייל מהנחות הר"מ בן אדה"ז).

ובכרם חבייד חוברת ד' כרך ב' שם ניתוספו תאריכים על
הביאורים דשנת תקסי"ה (עפיי בוך גוכייק הר"מ בן אדה"ז 2058)
ותאריכים על הביאורים דשנת תקסי"ז (עפיי בוך גוכייק הר"מ בן
אדה"ז 1066) ודשנת תקסי"ח (עפיי בוך הנייל, ונדפס רובו גם
בסה"מ תקסי"ח ח"ב).

≈ ≈ ≈

תשובה לביקורת (גליון)

הנייל

בגליון תרל"ז עי 30 חוזר הרב שמואל קראוס לדון במייש כ"ק
אדמו"ר שליטי"א באג"ק שלו חלק ט"ו עי ת"כ שיי"א שהבר פלוגתא
[של אדה"ז במלחמת נפוליון] היי המגיד מקוזניץ.

וטוען שהוכיח בזה בהזדמנויות קודמות, שדעת כ"ק אדמו"ר
הרייניץ נייע היא שהטוען נגד אדה"ז היי הר"ש מקארלין.

ודברי כ"ק אדמו"ר שליטי"א באגרתו הנייל הם בהמשך לדבריו
שם: "רווח הנוסח דבר פלוגתי דאדה"ז בהנוגע למלחמת נפאליאן
היי הרה"צ וכ"ו מהר"ש מקארלין. . ואינו ע"פ המובא בסדה"י
[בספרי דברי הימים]... וכבר כתב באותן הזדמנויות להוכיח
שדעת כ"ק אדמו"ר הרייניץ נייע שונה מן המובא בספרי דברי
הימים!

ושבאותן הזדמנויות אף האריך לבאר את כוונת כ"ק אדמו"ר שליט"א באגרתו זו.

והדברים מתמיהים שכן זהו לשון כ"ק אדמו"ר שליט"א באג"ק שם בחלק שנשמט (מטעם הידוע לו) ע"י כותב ההערה הנ"ל: "ואינו ע"פ המובא בסדה"י שהנ"ל נהרג על קדה"ש הרבה שנים לפני מלחמה זו".

ובגליון תקט"ז ע' 30 כתוב על זה הרב שמואל קראוס שכל זה אינו רק לפלפולא בעלמא.

[ולפלא שצ"ן לזה העורך באגרות קודש שם בשוה"ג בה בשעה שברור שדבריו אינם אלא לפלפולא בעלמא].

ובפרט שלאחרונה נתגלה גוף כתי"ק אדה"י שכתב בשנת תקנ"ט [נדפס בכרם חב"ד חוברת ד' כרך א'] וכותב שהרב ר' אהרן מקארלין נפטר כבר כ"ה שנים [נפטר בחגה"פ תקל"ב] וגם הרב ר' שלמה נפטר כבר.

* * *

שם ע' 33 קובע הרב הנ"ל כי המו"ל דספר השיחות תר"פ - תרפ"ז ע' 111 בהע' 7 העתיק את הציון לימשנת יואלי שבו התאריך "הדרת" [על פטירת ר' משה מייזליש] והתאמת הקביעות לשנת תר"ד, מדבריו בקובץ זה גליון תרכ"ח.

וכאן הבן שואל האמנם ספר 'משנת יואלי' הוא ספר כזה נדיר שנמצא רק אצל הרב שמואל קראוס, ובכן הספר חזר ונדפס לאחרונה ונמצא אצל כו"כ מאנ"ש ביניהם גם אצל המו"ל דסה"ש תר"פ - תרפ"ז שיכול הי' לשאוב את דבריו ישירות מהספר 'משנת יואלי' ולא נזקק לתיווכו של הרב שמואל קראוס.

שוב העיר על מ"ש המו"ל בהערה להערה 9 בע' 112 כי החתונה בזלאבין בקיץ תקס"ז היתה של ר' יקותיאל זלמן (נכד הרלווי"צ מבארדיטשוב) חתן אדמו"ר האמצעי, שכנראה נמסרו הדברים לדפוס קודם שראה דבריו בקובץ זה גליון תרל"ג ע' 30, שם עסק בענין זה וצ"ן בין היתר לנמצא בגוכי"ק הצ"צ שחתונת רי"ז היתה ב"חורף תקס"ח".

ולמרות שהדברים פשוטים כפי שיראה המעיין בפתח דבר שבסה"ש תר"פ - תרפ"ז ובתאריך שעל שער גליון תרל"ג, הרי שהציון לגוכי"ק הצי"צ כבר נדפס בסה"מ תקס"ח חייב עי' תתקל"ב סוף העי' 29 מגוכי"ק הצי"צ בוך 1113 י, א בהגה"ה על תו"א מקץ מב, ב: "ובחתונת חורף תקס"ח גיסי ר"ז" [ר' יקותיאל זלמן?] וצ"יין שם לאגרות קודש - אדה"ז עי' תלי"ט והוספות להערות וציונים לסי' הנחות הר"פ שם נסמן מה שידוע שחתונת ר' יקותיאל זלמן נכד הרלו"צ מבארדיטשוב הי' בזלאבין, וכבר מפורש בסה"מ הנחות הר"פ ועוד שהחתונה בזלאבין הי' בסמיכות לש"פ נשא תקס"ז, וצ"ע.

≈ ≈ ≈

הערות וציונים ללקו"ת פ' ויקרא

הנ"ל

ד, ג, (ולכן נק' התורה משל הקדמוני . . כמ"ש מזה בדרוש פורים).

והכוונה לדי"ה חייב אינש לבסומי בפוריא שנדפס בתו"א צת, א.

ובלקו"ש ח"ז עי' 27 העי' 55 (נעתק במי"מ הערות וציונים לתו"א הוצאת תנש"א עי' קפח) כתב: וי"ל שלכן נק' דרוש זה בשם "דרוש פורים" סתם - אף שישנם כמה דרושים המדברים בעניני פורים, כי במצוה זו [עד דלא ידע] מתבטא ענין פורים.

אלא שמ"מ אינו מציין ל"דרוש המתחיל חייב אינש כו' עד דלא ידע" - אף שכוונתו ב"דרוש פורים" הוא לענין "חייב כו' עד דלא ידע" שבפורים - כי אז, מכיון שאופן הציון בכ"מ הוא ל"די"ה כו", לא הי' ניכר שמרמז בזה איזה ענין, ובמילא לא היינו יודעים שכוונתו הוא (גם) לענין "חייב כו' עד דלא ידע" כ"א לדרוש המתחיל חייב כו', ולכן מציין ל"דרוש פורים", עכ"ל ע"ש.

ולהעיר מלקו"ת ויקרא ג, ב שמציין: (עיינן בד"ה חייב אינש לבסומי בפוריא במשי"ש וא"כ מהותו ועצמותו יתברך כ"ו המס"י למעלה מחיי החיים כו').

[ועד"ז העיר במ"מ הערות וציונים לתו"א שם שבלקו"ת תזריע כא, ג מציין לד"ה זה: לד"ה עד דלא ידעי בין כו].

אף שאינו מוכרח שהצ"צ יציין לאותו חדרוש בכל פעם באופן זה.

ולהעיר שבמ"מ הערות וציונים לתו"א שם מציין על ד"ה חייב אינש לבסומי בפוריא: הנחת כ"ק אדמו"ר הצ"צ בבוך תקע"א בכותרת פורים יום א' תש"א.

ולפ"ז אולי י"ל הטעם שמציין לדרוש זה בלקו"ת כאן בשם "דרוש פורים" סתם, כי הכוונה לדרוש פורים של שנה זו שנאמר בה המאמר שבלקו"ת [ראה מ"ש בגליון דפי עקב שהדרוש שבלקו"ת נאמר בשלהי שנת תקע"א].

* * *

הנחת הצ"צ שבבוך תקע"א מד"ה חייב אינש לבסומי בפוריא נדפס באוה"ת מג"א [הוצאת קה"ת תש"נ] ע"י רפי"ח.

[ולכן ימצא המעיין באוה"ת את הקטעים שנעתקו במ"מ הערות וציונים לתו"א [הוצאת תנש"א] מהנחת כ"ק הצ"צ.

וכמו"כ ההגה"ה לד"ה חייב אינש שנדפס באוה"ת שם ע"י ש"ג, נמצא בבוך תקע"א הנ"ל (וראה תו"א צ"ט, ד - ק, ב).

אלא שבבוך תקע"א הנ"ל ניתוסף לאחר זמן כמה הערות ותיקונים שלא נעתקו בכ"י המעתיק שממנו נדפס באוה"ת, (וכ"י שהגהות אלו נוספו אחרי שנת תקצ"ב שאז נאמר המאמר שבאוה"ת).

ד"ה מור שהוא דם ח"י ידוע שבבוך זה [נזכר בסה"מ פרשיות חייב ע"י א' לג] נדפס (מכ"י מעתיק) ביגדיל תורה נ"ג. שנה שניה ע"י תשנ"ז (סימן קנ"ה) [ושם נסמן לתו"א צ"ט, א],

[ואמנם באוה"ת בד"ה חייב אינש לבסומי חסר הקטע הנ"ל בענין מור שהוא דם ח"י ידוע].

~~~~~

סוד צבאי - משפט צבאי

הת' מ"מ גורביץ
 ~ תלמיד בישיבה ~

בסח"ש תר"פ - פ"ז ע' 79 נדפס: מען איז דאך עתיד ליתן דין וחשבון..וואס דער סוד איז דאך א אנדערער, ווארום ער איז דאך א סאלדאט און אויף א סאלדארט איז א וואיענער סוד [ומפרש בהערת המו"ל = סוד צבאי] עס איז דאך א מרידה אין כללות. ולכאוי אין כל הבנה לכל הקטע ובאיזה "סודות" מדובר.

ובפשטות הכוונה היא: "סוד" היא מלה ברוסית שפ"י "משפטי" ובוה מובן כל הקטע בפשטות.

≈ ≈ ≈

תיקונים ל"כרם חב"ד" חוברת ד'

הרב שלום יעקב חזן
 ~ תושב השכונה ~

ב"כרם חב"ד" גליון 4 ב"דברי העדות שכתב רבינו הזקן" ישנם כמה טעויות הדפוס, והתיקונים הם עפ"י הצילום מגוכי"ק שנדפס שם.

ע' סעיף	שו"ה	נדפס	צ"ל
46 ד	להמון	כלל,ובה"מ	כלל, ואין יכלתם
			להתפלל בכוונה כני"ל רק
			לומר תיבות התפלה ג"פ
			בכל יום, ובה"מ.

48 י"ב	לתפלה	ומעין	ומעין
--------	-------	-------	-------

50	ט"ז	אלי	דרשותיי	כל דרשותיי
52	כ"א	והנה	מדינתי	בצילום גוכי"ק תיבה זו אינה ברורה כ"כ וכנראה שצ"ל: מדינתנו (כדלקמן)
54	כג	ויתר	אפשר	אפרש

בעמוד 24 כותב העורך אודות השאלות והתשובות ששאלו אצל אדה"י המקובלות אצלנו ממקומות אחרים, ואינם כתובים ב"דברי העדות שכתב רבינו הזקן", ולאחר זה כותב:

"לדעת היבית - רבי' השיב רבינו את כל תשובותיו בעל פה לשרים, ורק את התשובה בענין ספירת המלכות נתן בכתב, והיא שנשלחה לוויילנא לשם תרגומה. המסמכים מוכיחים שדבר זה אינו נכון, התשובות לכל השאלות ניתנו בכתב (ושם - כאמור - לא נזכר מאומה בענין ספירת המלכות), וכולן נשלחו לוויילנא."

אך עפ"י מ"ש רבינו הזקן בעצמו בסוף "דברי העדות" וז"ל: "ויתר הדברים אפרש [נדפס בטעות אפשר] בעל פה", הרי מוכח שבנוסף על התשובות בכתב היו שאלות נוספות ועליהם ענה בע"פ, ואולי הם השאלות המפורטים בבית רבי.

לע"נ
הווי"ח אי"א ר' מרדכי בן אברהם דוד ע"ה
זילבערשטיין
נפטר אור ליום ו', עש"ק פ' כי תבא
כ' אלול ה'תשל"ח

נדפס ע"י
זוגי מרת שרה הדס תחי'
בנו ר' דוד וזוגי צילא
ובניהם צבי, יוסף שמשון, אליהו משה שיחיו
זילבערשטיין

בתו העני' נעמי ובעלה הרה"ת ר' גימפל אברהם
ובניהם חנה עטקא, יוסף יצחק, נחמה דינה,
דבורה לאה ומרדכי שיחיו
הירש

בתו חנה לאה ובעלה ר' משה צבי
ובניהם אברהם שמואל, עזרא יצחק, יעקב אליעזר,
חיים יקותיאל, שלמה, חי' יטא, זיסל מלכה שיחיו
ליכטנשטאדטער

לזכות
הרב משה אהרן צבי ע"י
זונתו
מרת העניא רבקה רות תחי'
וי"פ

שירותי מחשב ותכנת סדר הדפוס "סדרית" - באדיבות
E.S.T. Computers 4403 14th Ave. (718) 972 4648

לחצלה רבה ומופלגה